

Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

- Ефективна економіка № 3, 2016

УДК 330.341.1

О. В. Гончаренко,

д. е. н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

O. V. Goncharenko,

dr.sc.(econ.), associate professor, associate professor of department of economic theory but agrarian economics, Dnepropetrovsk state agrarian university

INNOVATIVE PRINCIPLES OF COMPETITIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION

О. В. Гончаренко,

д. е. н., доцент, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

ИННОВАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Досліджено організацію інноваційного процесу в агропромисловому виробництві. Визначено причини та наслідки низької інноваційної активності. Встановлено, що відсутність системної основи розвитку агропромислового виробництва, невизначеність і неузгодженість пріоритетів розвитку галузі не сприяє отриманню результатів від інноваційних і структурних перетворень. Без єдиної безперервної інституціональної взаємодії між розробкою інновації і її впровадженням у виробництво інноваційний процес в агропромисловому виробництві не може бути ефективним, а розвиток агропромислового виробництва конкурентоспроможним.

Доведено, що на сучасному етапі розвитку агропромислового виробництва необхідне запровадження системи заходів, що має знайти втілення в інноваційній політиці і використанні програмно-цільового підходу. Інноваційна діяльність агровиробників має спрямовуватись на зміцнення їх конкурентних позицій на основі використання нових технологій і процесів або широко апробованих на інших підприємствах новаціях, тобто запозичених інноваціях.

Исследовано организацию инновационного процесса в агропромышленном производстве. Определены причины и последствия низкой инновационной активности. Установлено, что отсутствие системной основы

развития агропромышленного производства, неопределенность и несогласованность приоритетов развития отрасли не способствует получению результатов инновационных и структурных преобразований. Без единой непрерывного институционального взаимодействия между разработкой инновации и ее внедрением в производство инновационный процесс в агропромышленном производстве не может быть эффективным, а развитие агропромышленного производства конкурентоспособным.

Доказано, что на современном этапе развития агропромышленного производства необходимо введение системы мер, которая должна найти воплощение в инновационной политике и использовании программно-целевого подхода. Инновационная деятельность агропроизводителей должна направляться на укрепление их конкурентных позиций на основе использования новых технологий и процессов или широко апробированных на других предприятиях новациях, то есть заимствованных инновациях.

Studied the organization of innovation process in agricultural production. The reasons and consequences of low innovation activity. It was established that absence of systemic foundations of agricultural production, the uncertainty and inconsistency of the priorities of the industry is not conducive to getting results from innovation and structural change. Without a single continuous interaction between institutional development of innovation and its implementation in the production process of innovation in agricultural production may not be effective, and the development of agricultural production competitive.

It is proved that at the present stage development of agricultural production systems necessary to introduce measures that must find expression in innovation policy and the use of program-target approach. Innovative activities

should be directed to agricultural producers strengthen their competitive position through the use of new technologies and processes or widely proven in other enterprises innovations that borrowed innovation.

Ключові слова: *агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, інноваційна політика, стратегія.*

Key words: *agricultural production, innovation, innovative development, innovation policy, strategy.*

Ключевые слова: *агропромышленное производство, инновация, инновационное развитие, инновационная политика, стратегия.*

Вступ. Інноваційний шлях є єдиною альтернативою розвитку агропромислового виробництва та формування потенційно конкурентоспроможної сфери. Зростання економічної ролі інновацій, прискорення темпів, напрямів і зміна механізмів розвитку інноваційних процесів стали одним із ключових факторів, які обумовили радикальні структурні зрушення в економіці країн світу. Зросли інвестиції в освіту й науку, поширились технологічні та організаційні нововведення, з'явилися нові види діяльності. Зміни, що відбулись в економічному розвитку провідних країн, засвідчили їх перехід на інноваційну модель розвитку.

Інноваційне вдосконалення виробництва, здатність пропонувати споживачеві товари та послуги нового, невідомого раніше, типу, стали загальним законом сучасної конкурентної боротьби. Водночас, наявні теоретичні підходи та методи й інструменти реалізації інноваційного процесу виявились не завжди адекватними зростаючим потребам і очікуваним результатам інноваційного розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблематиці агроінновацій, розробці теоретичних засад організації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, формуванню концептуальних положень інноваційного розвитку та визначенню його детермінант присвятили наукові дослідження закордонні і вітчизняні вчені: А. Голубев, О. Дацій, В. Дементьєв, І. Костирко, Л. Курило, М. Малік, П. Саблук, С. Тивончук, Л. Федулова, О.Шпикуляк, О. Шубравська [1-9]. В той же час, низька активність

інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, необхідність визначення концептуальних положень формування інноваційного розвитку, пошук шляхів виходу з «інституціональної пастки», що перешкоджає інноваційному процесу в аграрній сфері, – зумовлює подальше вивчення проблем, що стосуються теорії й методології інноваційного розвитку агропромислового виробництва, механізмів його реалізації та особливостей інституціонально-структурних трансформацій в аграрному секторі економіки.

Постановка задачі. Метою даної статті є дослідження чинників інноваційного розвитку агропромислового виробництва та обґрунтування напрямів активізації інноваційного процесу в аграрній сфері, що забезпечить її конкурентоспроможний розвиток.

Результати. Інноваційний розвиток агропромислового виробництва визначає три взаємопов'язані і взаємообумовлені напрями нововведень, що стосуються біологічного, людського а також технологічного факторів. Особлива роль нововведень стосовно біологічних чинників аграрного виробництва – характерна риса інноваційного процесу в аграрній сфері.

В агропромисловому виробництві інноваційні процеси мають власну специфіку. Їм властиві функціональні, територіальні, галузеві, технологічні, організаційні відмінності й різноманіття. В інноваційний процес залучені як живі організми, так і промислові засоби. Основними особливостями формування і розвитку інноваційних процесів в агропромисловому виробництві є: різноманітність видів продукції, відмінності в технологіях виробництва продукції; залежність технологій виробництва від природних і погодних чинників; відокремленість виробників від розробників інновацій; відсутність ефективного організаційно-економічного механізму трансферу інновацій виробникам, різноманіття організаційних форм виробництва, які мають суттєві відмінності за характером функціонування і фінансування [9].

В агропромисловому виробництві інноваційний процес виступає безперервним потоком перетворення технічних і технологічних новацій, здійснених на основі наукових досліджень і розробок, в нові технології і техніку, їх впровадження у виробничу діяльність та отримання нового продукту. Інноваційний процес в аграрному секторі економіки включає етапи: створення, поширення, освоєння інновацій і отримання ефекту від освоєння інновацій. Кожен з етапів вимагає витрат певних фінансових, матеріальних і трудових ресурсів. Процес створення інновацій є найбільш тривалим. Фундаментальні і прикладні дослідження і розробки, які пов'язані з певними ризиками отримання незадовільних результатів, виступають важливим і необхідним підетапом в процесі створення інноваційної продукції.

Етап створення інновацій в агропромисловому виробництві включає: зародження ідеї, фундаментальні і прикладні дослідження та розробки, оформлення їх результатів як об'єкту інтелектуальної власності, виробництво та реалізацію наукоємної продукції, адаптування інновацій до виробництва. Розробку можна вважати завершеною тоді, коли повністю виконаний план дослідження і отримані певні результати. При цьому обов'язковою стає виробнича перевірка. Стосовно виведених сортів сільськогосподарських культур даною стадією передбачене державне сортовипробування, а стосовно техніки – апробація новацій на машинівипробувальних станціях тощо. Разом з виробничою перевіркою відбувається оформлення завершених розробок як об'єкту інтелектуальної власності, надання патентів і ліцензій, що співпадає з трансформацією вказаних досягнень в конкретну інновацію.

Основними продуцентами агроінновацій є Національна академія аграрних наук України, вищі навчальні заклади, науково-дослідні установи. Відповідно до статутних вимог НААН підпорядковуються наукові установи, державні підприємства, дослідні господарства. Нажаль, застаріла система продукування переважно нових знань науково-дослідних установ за подушною схемою фінансування досліджень не мотивує на створення інновацій, а результати наукової діяльності у вигляді нових знань не завжди відповідають вимогам щодо створення на їх основі інноваційних продуктів, які потрібні ринку [1].

Новаціями в агропромисловому виробництві є: нові сорти сільськогосподарських культур, штами мікроорганізмів, нові породи тварин, сільськогосподарська техніка, технологічні процеси, хімічні й біологічні препарати (вакцина), економічні нововведення, оформлені методичні розробки, рекомендації. Цей етап відрізняється тривалістю, великими матеріальними та інтелектуальними витратами. Значною проблемою на даному етапі є визначення фінансових джерел фундаментальних досліджень (як правило, це державні фінанси). Прикладні дослідження, які орієнтовані на певні потреби ринку, потребують підтримки з боку держави і можуть бути профінансовані на партнерських умовах. Наукові розробки стають інноваціями тільки після рекомендації їх до масового виробництва.

Важливим етапом інноваційного процесу є поширення інновацій. Для поширення інновацій використовують різні напрями і визначені канали надходження їх в агропромислове виробництво. Значна роль в даному процесі відводиться органам управління аграрною сферою, підготовці й перепідготовці кадрів керівників, фахівців і працівників, інформаційній діяльності. У сучасних умовах цьому етапу бракує належного інституціонального забезпечення. У подальшому, у ході розвитку і вдосконалення інформаційної складової інноваційної інфраструктури мають бути сформовані умови для того, щоб сільськогосподарські виробники дізналися про інновації не лише через виробничий досвід передових підприємств, але й безпосередньо від науковців ще на етапі створення інновацій. Результат поширення інновацій в агропромисловому виробництві значною мірою залежатиме від інформаційного забезпечення даного етапу. Відповідальність за це повинні узяти на себе органи управління і наукові установи – розробники інновацій, які безпосередньо зацікавлені в оперативності інформуванні сільськогосподарських виробників про створені і створювані розробки.

Етап поширення інновацій потребує пошуку джерел фінансування дифузії новацій, активної підтримки менеджменту, рекламування інновацій, інформаційного забезпечення суб'єктів агропромислового виробництва завдяки діяльності інформаційно-консультаційних служб та засобів масової інформації. Дослідні господарства виступають експериментально-виробничими базами для проведення дослідних випробувань і доопрацювання новацій, рекламування наукових досягнень і технічних засобів та їх впровадження у виробничий процес. Дані підприємства забезпечують агропромислове виробництво репродуктивним та елітним насіннєвим матеріалом, племінною худобою, садивними матеріалами.

На жаль, низька концентрація і спеціалізація науково-виробничої бази зменшує її конкурентоздатність в інноваційному забезпеченні агропромислового виробництва. Не завжди обґрунтовані адміністративні рішення та ринкові виклики суттєво підірвали академічну систему за останні 10-15 років. В результаті – часткова втрата впливу на розвиток традиційних сегментів агропромислового виробництва, а в деяких, особливо сучасних високотехнологічних, – повний програш іноземним технологіям і їх провайдерам [6]. В напівзруйнованому стані перебуває мережа регіональних установ з трансферу наукових розробок та новацій, відсутня система їх ефективного

територіального управління. Існуюча (і достатньо розвинута колись) система насінництва, племінної справи, інших прикладних науково-виробничих мереж, яка забезпечувала співпрацю науки і виробництва та відповідала завданням державного регулювання галузевих та регіональних потреб в наукоємній продукції, не відповідає новим реаліям і виробничій структурі, що сформувалась в післяреформений період. Втрачені позиції займаються посередниками, які проводять експансії на агротехнологічному ринку на своїх умовах. Держава майже втратила контроль над даною стадією інноваційного процесу. Установи експериментально-виробничої бази втратили зв'язок з наукою, матеріально-технічний парк застарів, а централізація дослідних господарств не сприяє відповідальному ставленню керівників установ до ефективного використання експериментально-виробничої бази. В умовах відсутності державного фінансування активізувались бізнес-структури, які пропонують кошти на власних умовах.

Відновлення зруйнованої матеріально-технічної бази аграрної науки в умовах дефіциту державного фінансування і сподівань на державно-приватне партнерство потребує формування відповідної інноваційно-підприємницької мережі, яка об'єднає інтереси наукових установ і експериментально-виробничої бази та оптимізує їх відносини з кредиторами, постачальниками, підрядниками, переробниками та іншими суб'єктами аграрного ринку.

На рівні окремих підприємств, яких дотепер абсолютна меншість, в нашій країні є приклади успішного інноваційного агробізнесу. Проте більшість сільськогосподарських товаровиробників працюють як і раніше, мають низький рівень продуктивності праці і незадовільний фінансовий стан. У зв'язку з цим нині на перший план висуваються питання не стільки впровадження, скільки поширення інновацій. Це пов'язане з тим, що: певною мірою зросла потреба сільськогосподарських товаровиробників в інноваціях і сприйнятливості до передових технологій; створені нові підприємства, що обумовлене приходом в галузь нових власників і інвесторів, які відчують потребу в передових технологіях; декларується, а з огляду на сучасні соціально-економічні трансформації, сподіваємось, що посиляться державна підтримка аграрного сектора економіки країни; є значна кількість учасників, зацікавлених в створенні і просуванні, освоєнні інновацій в аграрній сфері.

Етап освоєння інновацій передбачає активізацію чи формування організаційно-економічних механізмів освоєння інновацій товаровиробниками, досягнення договірних відносин між виробниками і розробниками інновацій. Впровадження інноваційних розробок у виробництво спрямоване на досягнення комерційного успіху в діяльності агровиробників та розширення їх технологічного потенціалу. Економічна ефективність на етапі перетворення нововведень в інновації у сільськогосподарському виробництві визначається з урахуванням приросту врожайності (для сорту), підвищення продуктивності (для тварин), приросту виробництва валової продукції у господарстві та покращення її якості, зменшення витрат праці на одиницю продукції або на виробничу одиницю, зменшення собівартості сільськогосподарської продукції.

Особливістю інноваційних процесів в аграрній сфері є і те, що в них задіяна велика кількість учасників, які різною мірою беруть участь в різних стадіях інноваційного процесу і впливають на його кінцеву ефективність та результативність. У цьому процесі беруть участь учбові і наукові організації сільськогосподарського профілю, органи управління аграрним виробництвом, обслуговуючі й впроваджуючі структури, сільськогосподарські підприємства. Основними учасниками виступають наукові організації, органи управління на різних рівнях і безпосередньо самі сільськогосподарські товаровиробники різних організаційно-правових форм. Перші створюють інновації, у

тому числі шляхом узагальнення, розвитку і адаптації передового зарубіжного і вітчизняного досвіду, і, зацікавлені в практичному застосуванні розроблених технологій. Органи управління діють на загальнодержавному і територіальному рівнях і забезпечують (організаційно, фінансово) процеси поширення і впровадження інновацій. Товаровиробники зацікавлені в отриманні інформації про передовий досвід і інноваційні технології. Від узгодженості і ефективності взаємодії різних учасників інноваційного процесу багато в чому залежить результативність і ефективність інноваційної діяльності в цілому. Велика кількість учасників створює певні проблеми з організацією впровадження і поширення інновацій в аграрній сфері.

На тривалість стадій і загальну організацію інноваційного процесу в агропромисловому виробництві впливають наступні особливості: існування різноманітних видів аграрної продукції і складових її переробки, велика різниця в технологіях їх обробітку і виробництва; значна диференціація адміністративно-територіальних одиниць країни за умовами виробництва; істотна залежність використовуваних в аграрній сфері технологій від природних і погодних чинників; суттєва різниця в періодах виробництва продукції та продуктів її переробки; високий рівень територіальної роз'єднаності агропромислового виробництва; різноманітність форм і зв'язків виробників з інноваційними структурами; відокремленість агровиробників від установ, які розробляють науково-технічну продукцію; відсутність науково обґрунтованого організаційного механізму передачі наукових досягнень сільськогосподарським виробникам; значне відставання аграрної сфери за рівнем освоєння інновацій у виробництві

Висновки. Дослідження онтологічних передумов розвитку інновацій в агропромисловому виробництві доводить, що перешкодами для інноваційної діяльності аграрних підприємств є неефективна законодавча, правоохоронна, судова влада, їх асиметрія; існуючий господарський порядок, який створює додаткові витрати інноваційної діяльності та є несприятливим до інновацій; високі трансакційні витрати інноваційної діяльності; домінування короткострокових інтересів над довгостроковими у господарюючих суб'єктах; брак інфраструктури та кадрів; інституційні проблеми мікро- і макrorівня. Відсутні, або не набули поширення дієві організаційні форми інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві (агропромислові наукові парки, агротехнопарки, агробізнес-інкубатори, агропромислові територіальні інноваційні центри тощо), що звужує або й зовсім позбавляє можливості впровадження створюваних вітчизняних новацій. Через відсутність системної основи розвитку агропромислового виробництва невизначеними і неузгодженими постають пріоритети розвитку галузі, відсутні результати інноваційних і структурних перетворень.

Вибір пріоритетів інноваційної діяльності в сільському господарстві повинен носити індивідуальний характер і враховувати не лише природно-кліматичні, економічні і соціальні чинники, але й особливості інституціонального середовища, особливо неформальних інститутів, специфічних не лише на рівні окремих регіонів, але і сільських районів. В даному контексті інноваційна аграрна політика має враховувати два компоненти (галузевий і територіальний), де на галузевому рівні визначатимуться пріоритети у галузі фундаментальних досліджень, кадрового потенціалу, програмно-цільового, інфраструктурного та інвестиційного забезпечення, організаційних форм підтримки інноваційного процесу, а на територіальному рівні буде реалізована політика поширення інновацій.

Загальними пріоритетами інноваційного розвитку агропромислового виробництва нині слід вважати: продуктові новації, які сприяють задоволенню споживчого попиту у дешевших і якісніших продуктах харчування власного виробництва; енергозберігаючі й

ресурсозберігаючі технології виробництва; агроінновації, які дозволяють поліпшувати екологічний стан; новації, які підвищують надійність та ефективність сільськогосподарської техніки; технології зберігання й переробки сільськогосподарської сировини й готової продукції.

Дослідження організаційних засад інноваційних процесів в агропромисловому виробництві свідчить про необхідність запровадження дієвого механізму, який включав би елементи діяльності, пов'язаної з впровадженням і інформаційним забезпеченням, а також формуванням ефективної схеми взаємодії наукових установ з структурами, які займаються впровадженням та органами управління і господарюючими суб'єктами. Без єдиної безперервної інституціональної взаємодії між розробкою інновації і її впровадженням у виробництво інноваційний процес в агропромисловому виробництві не може бути ефективним, а розвиток агропромислового виробництва конкурентоспроможним.

Для активізації інноваційного процесу необхідна зміна концептуальних підходів до розуміння його сутності та розробка ефективних механізмів інституціонального регулювання розвитку інновацій. На сучасному етапі розвитку агропромислового виробництва продуктивнішим уявляється ширший підхід, який має знайти втілення в інноваційній політиці і використанні програмно-цільового підходу. Відповідно до нього інноваційна діяльність агровиробників може включати різноманітні прояви, які загалом спрямовані на зміцнення їх конкурентних позицій на основі використання нових технологій і процесів або широко апробованих на інших підприємствах новаціях, тобто запозичених інноваціях (вторинних).

Список літератури.

1. Дементьев В.В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В.В. Дементьев, В.П. Вишневський // Економічна теорія. – 2011. - № 3. – С.5-20.
2. Даций О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України [Текст] / О.І. Даций// Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. – 2011. - № 1. – С.65-76.
3. Заболотько А.А. Стратегия инновационного развития [Текст] / А. Заболотько // Вопросы регулирования экономики.-2013. - Том 4, № 2.-С.87-93.
4. Костирко І.Г. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект/ І.Г. Костирко, С.В.Тимофіїв // Економіка АПК. – 2014. - № 2. – С.81-86.
5. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2013. - № 4. – С.86-92.
6. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
7. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л. Федулова // Економічна теорія. – 2013. - № 2. – С.28-45.

8. Федулова Л.І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України [Текст] /Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. - № 1. – С.87-100.

9. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України [Текст] / О.В. Шубравська, К.О.Прокопенко // Економіка України. – 2013. - № 8 (261). – С.64-76.

References.

1. Dementiev, V.V. & Vichnevckii, B.P. (2011). *Chomy Ukraine ne inovatchiina dergava: inctityczionalnii analiz [Why Ukraine the not innovative state: institutional analysis]*. Ekonomichna teoria - Economic theory, 3, 5-20 [in Ukrainian].

2. Datsiy, O.I. (2011) *Financove zabezpechenya inovatsiy v agropromislovom komplekse Ukrainian [Finansove zabezpechennya innovatsiy agropromislovomu kompleksi in Ukraine]*. Problem investitsino-inovatsionogo rozvitku - Problems investment and innovation development, 1. 65-76 [in Ukrainian].

3. Zabolotko, A.A. (2013), “The strategy of innovative development”, *Voprosy rerulirovanya ekonomiky*, vol.2, pp.87-93.

4. Kostirko, I. & Timofiiiv S. (2014). *Doskonalist inctitycziiinoy infrastrukturyi ta ii otchinka: theoretichnii aspekt [Perfection of institutional infrastructure and his estimation: theoretical aspect]*. Ekonomica APK - Economics agribusiness, 2, 81-86 [in Ukrainian].

5. Malik, M.U. & Shpikyliak, O.G. & Lyzan O.Y. (2013). *Istityti y instityczii u rozvytku integracziinikh protsesiv v agrarnii cferi [Instituty th institutsii have rozvitku integratsiynih protsesiv in agrarniy sferi]*. Ekonomica APK - Economics agribusiness, 4, 86-92 [in Ukrainian].

6. Sabluk, P.T., Shpikuliak, O.G. & Kurilo, L.I. (2010) *Innovatiinai diulnist v agrarnii sferi:instutusalnii aspekt [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects]*.Kyiv: NNZ IAE [in Ukrainian].

7. Fedulova, L. (2013). *Inovatchiynyi rozvitok: evolutchiy poglydiv ta problem sythasnogo ysvidomleniy [Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern]*. Ekonomichna teoria - Economic theory, 2, 28-45 [in Ukrainian].

8. Fedulova, L. (2012). *Kontseptualnaya model inovatsionoy cstrategiyi Ukrainian [Conceptual model of innovation strategy Ukraine]*. Ekonomica i prognozuvaniy - Economics and forecasting, 1, 87-100 [in Ukrainian].

9. Shybravska, O.B. & Prokopenko, K.O. (2013). *Percpektivy modernizathii agrarnogo sektory Ukrainy [Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine]*. Ekonomica Ukrainy - Economy of Ukraine, 8, 64-76 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.03.2016 р.

Броу

